

OSOBNOSTI, KTERÉ SE ZASLOUŽILY O POKROK HYGIENY V ČESKÉ REPUBLICE

KE STÉMU VÝROČÍ VZNIKU ČESKOSLOVENSKA

PERSONALITIES CREDITED FOR THE PROGRESS OF MEDICAL HYGIENE IN THE CZECH REPUBLIC

TO THE 100TH ANNIVERSARY OF THE FOUNDING OF CZECHOSLOVAKIA

JAROSLAV KŘÍŽ¹, VLADIMÍR BENCKO²

¹*Státní zdravotní ústav, Praha*

²*Univerzita Karlova, Lékařská fakulta, Praha*

SOUHRN

Autoři předkládají soubor osobností, které zásadním způsobem formovaly v České republice rozvoj hygieny jako medicínského oboru. Jejich stručné životopisy a zejména konkrétní pracovní zaměření jsou výstižnou ilustrací historie hygieny a vývoje poznatků, které se postupně stávaly odbornou bází ochrany a podpory zdraví.

Klíčová slova: veřejné zdraví – historie, hygienici, Československo

SUMMARY

Personalities who created essential advancement of hygiene as a medical discipline in the Czech Republic are presented in the article. Brief curricula of them and especially their professional focus are a cogent illustration of medical hygiene history and development of knowledge, which gradually became the cornerstone of health protection and promotion.

Key words: history of public health, public health officers, Czechoslovakia

<https://doi.org/10.21101/hygiena.a1622>

Úvod

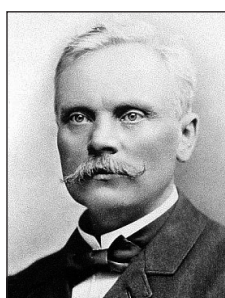
Osobnosti v našem přehledu jsou představitelé hygieny jako oboru, který zkoumá a kultivuje hygienické podmínky života. Charakteristiky jejich práce dávají dobrý obraz stavu poznání v dané době a v souhrnu jsou plastickou, fakty ilustrovanou historií oboru. Primárním cílem prezentovaného sdělení nebyla oslava významných lidí, byť si to zaslouhují, ale ilustrace stoletého vývoje, kterého byli nositeli, a který je při ohlédnutí 100 let nazpět impozantní. Úroveň hygieny je součástí společenské a kulturní vyspělosti společnosti a připomenutí této skutečnosti patří ke stoletému jubileu ČSR.

Žijící osobnosti jsme do článku nezařadili, aby článek rozsahem nepřekročil publikační možnosti časopisu. Výčet jsme nestrukturovali, protože odborníci, které zde prezentujeme, obvykle nebyli vázáni celý život na jedno pracoviště, často ani na jeden obor, ani je nelze zařadit do striktně vymezených časových etap. Jsou uváděni podle data narození, které přibližně určuje časovou etapu jejich působení.

Jsmo přesvědčeni, že prezentovaný výběr splňuje hlavní cíl práce, dokumentovat konkrétními příklady pokroky hygieny od vzniku Československa do dnešních dnů.

Významné osobnosti oborů hygieny v letech 1918–2018

Prof. MUDr. Gustav Kabrhel

Narodil se 23. listopadu 1857 v Dražkovicích. Během lékařského studia ve Vídni byl vyzván, aby se připravoval na vědeckou a akademickou dráhu v oboru „všeobecné a pokusné patologie“. Rok po založení České lékařské fakulty v Praze v roce 1883 nastoupil na místo asistenta u profesora Spiny na Ústavu všeobecné a pokusné patologie

a habilitoval se (na základě práce zaměřené na činnost ledvin) v roce 1886 ze všeobecné a experimentální patologie. Patřil, vedle Josefa Thomayera a Jaroslava Hlavvy, mezi první docenty České lékařské fakulty. Rok po udělení příslušného „venia legendi“ (oprávnění přednášet na vysoké škole, pozn. red.) vybídl profesorský sbor Kabrhela k rozšíření habilitace na obor hygiena. Dostal proto cestovní stipendium Krombholzovy nadace pro stipendijní pobyt na vůbec prvním ústavu hygieny na lékařské fakultě v Mnichově u jeho zakladatele, Maxe von Pettenkofera.

U prof. Pettenkofera prováděl Kabrhel v období let 1888–1889 práce „O působení žaludeční šťávy na některé pathogenní mikroorganismy“. Vzbudily ohlas ve světové odborné literatuře, a proto byla v roce 1889 Kabrhelovi rozšířena venia legendi na obor hygiena. Po studijním pobytu na Hygienickém ústavu Roberta Kocha v Berlíně byl v roce 1891 jmenován mimořádným profesorem hygieny na České lékařské fakultě v Praze.

Ve vědecké práci se Gustav Kabrhel zaměřil po vzoru svých učitelů na řešení nejzávažnějších zdravotních problémů tehdejší společnosti, na prevenci výskytu hromadných infekčních onemocnění přenášovaných vodou, především na břišní tyfus. V roce 1894 vyšly jeho „Pokusné studie o filtraci pískové“, jejichž vědecký význam společně s dalšími pracemi tohoto druhu ho zařadily mezi přední světové hygieniky. Pražané se s praktickými výsledky této vědecké činnosti setkávají dodnes v podobě kvalitní infiltrované pitné vody z Jizery, jímáné v oblasti Káraného. V roce 1901 zaujal místo v redakční radě časopisu Archiv für Hygiene založeném Pettenkoferem, ve své době nejlepším světovém sborníku v oboru hygieny.

Až se tají dech nad moderností jeho pojetí hygieny, které je zřejmě například z jeho statí „O novějších směrech v hygieně“, uveřejněné v roce 1906 v Časopise lékařů českých. Kabrhel zde mluví o „hygieně plasmy zárodečné“ a prozíravě definuje škodlivé, v dnešní terminologii rizikové, faktory ovlivňující zdravý vývoj „potomstva a lidského rodu“.

V devadesátých letech 19. století nejváženější český lékařský časopis, Časopis lékařů českých, počal vydávat přílohu s názvem Zdravotnický věstník, který byl od roku 1897 orgánem „Lékařské komory pro Království české, oficiálním orgánem Moravské komory lékařské pro členy národnosti české a Ústřední jednoty českých lékařů v Království českém, Markrabství moravském a Vévodství slezském“. Ve své době významný „Věstník“ redigoval od roku 1891 profesor Gustav Kabrhel. V téže roce byl jmenován mimořádným profesorem hygieny na České lékařské fakultě pražské Karlo-Ferdinandovy univerzity. Ve školním roce 1897/98 na České lékařské fakultě založil Hygienický ústav – dnešní Ústav hygieny a epidemiologie, který vedl do roku 1927. Profesor Kabrhel zemřel 12. dubna 1939 (1).

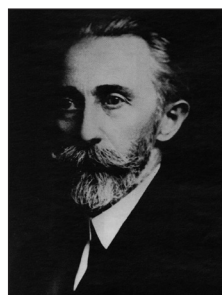
Prof. MUDr. František Procházka

Narodil se 18. března 1864 v Litomyšli. Byl zakladatelem československého sociálního lékařství a jedním z prvních odborníků, kteří se zabývali vlivem práce na zdraví. Promoval v r. 1889, v letech 1893–1896 byl asistentem na 1. interní klinice prof. Eiselta v Praze, habilitován roku 1904 pro vnitřní lékařství a 1909 pro lékařství úrazové a sociální, od roku 1912 mimořádný profesor pro lékařství vnitřní, úrazové a sociální, od roku

1919 mimořádný a od roku 1927 první řádný profesor sociálního lékařství. Byl jedním ze zakladatelů Masarykovy ligy proti tuberkulóze a od roku 1929 její předseda, byl poradcem ministerstva sociální péče o válečné invalidy, členem Státní zdravotní rady a předsedou kuratoria Studentského zdravotního ústavu. Literárně činný byl v oboru vnitřní lékařství (9 prací), úrazové lékařství (25 prací) a sociální lékařství (53 prací).

Již jako mladý lékař v roce 1892 pomáhal při velkém důlním neštěstí v Příbrami. Na začátku 30. let 20. století věnoval pozornost hygieně práce a nemocem z povolání. Z knižních publikací nutno zmínit Sociální lékařství díl I. (1925) a zejména díl II., nazvaný Hygiena práce, vydaný v roce 1929, v němž popsal nadčasovým způsobem podstatu podnikání s jeho zdravotními riziky a zdůraznil význam preventivního poradenství, které má využít podnikatel za účelem minimalizace zdravotních škod vznikajících v souvislosti s prací. Byly to zásady převzaté po desítkách let do filozofie bezpečnosti a ochrany zdraví při práci státu Evropské unie. Profesor Procházka zemřel 15. dubna 1934 v Praze (2).

Prof. MUDr. Pavel Kučera

Narodil se 30. září 1872. Významně se zasloužil o vybudování Státního zdravotního ústavu republiky Československé, který se stal základem oborů hygieny, epidemiologie, mikrobiologie a veřejného zdravotnictví.

Po promoci odešel do Lvova, kde se v r. 1901 habilitoval pro patologickou anatomii a bakteriologii. V roce 1906 byl jmenován mimořádným a v r. 1911 řádným profesorem hygieny na zdejší lékařské fakultě. Pedagogická práce, zkušenosti z Haliče a služba v armádě rozšířily jeho odborný i veřejně zdravotnický rozhled. Z patologa a bakteriologa vyrostl epidemiolog, hygienik a zdravotně politicky činný člověk. Po 1. světové válce v Brně pomáhal založit Lékařskou fakultu Masarykovy univerzity a byl zde řádným profesorem patologické anatomie a bakteriologie. Do roku 1921 byl střídavě děkanem a rektorem Masarykovy univerzity až do svého jmenování členem „Zvláštní komise pro vybudování Státního zdravotního ústavu v Praze“ a vedoucím „Kanceláře pro zřízení Státního zdravotního ústavu na ministerstvu veřejného zdravotnictví“.

Návrh na uspořádání a náplň práce Státního zdravotního ústavu profesor Kučera přednesl na jednání na ministerstvu zdravotnictví 5. listopadu 1921 a navrhl název Státní zdravotní ústav Republiky Československé. Ústav měl být „praktickou odbornou částí ministerstva veřejného zdravotnictví“ a měl řešit praktické úkoly veřejného zdravotnictví na vědeckém základě, konat vyšetřování nutná pro hygienickou kontrolu, vyrábět očkovací látky a léčivá séra, vydávat posudky o rozmanitých hygienických zařízeních a dávat v tomto směru vlastní návrhy, konat samostatná vědecká bádání a vychovávat lékařské a jiné hygienické odborníky a pomocné síly (potravinové dozorce, dezinfektory aj.) pro veřejnou zdravotní službu.

Prof. Kučera zemřel 17. dubna 1928. O jeho autoritě a postavení svědčí, že nekrolog přinesly všechny významné deníky (3).

Prof. MUDr. Josef Čančík

Narodil se 23. července 1890 v Novém Městě nad Metují. Maturoval v roce 1909 a na lékařské fakultě v Praze promoval v r. 1918. Byl žákem zakladatele československé hygieny prof. MUDr. Gustava Kabrhela, po kterém převzal 19. září 1928 vedení Hygienického ústavu Lékařské fakulty Univerzity Karlovy a vedl jej až do svého přeložení na místo vedoucího Ústavu dějin lékařství FVL UK v Praze, v roce 1958. Po 1. světové válce se stal asistentem Hygienického ústavu, v roce 1923 po svém návratu ze studijního pobytu z Chicaga (USA) se habilitoval z hygieny, mimořádným profesorem se stal v roce 1927 a v dalším roce převzal vedení ústavu. Řádným profesorem byl jmenován v roce 1933. Na základě zkušeností získaných během studijního pobytu v USA a v intencích tradice založené svým učitelem prof. Čančík prosazoval široce koncipovanou hygienu jako významnou součást veřejného zdravotnictví.

V čele fakulty jako děkan byl v letech 1935/36, 1945/46, 1948/49. V době okupace, po uzavření Univerzity Karlovy nacisty, působil ve Státním zdravotním ústavu v Praze. Byl mimo jiné členem American Public Health Association (existuje dodnes), Masarykovy Akademie práce, byl jmenován členem Státní zdravotní rady (1946–1949) a v období 1946–1948 byl jejím předsedou. V roce 1946 byl jmenován delegátem vlády ČSR na přípravných pracích souvisejících se založením Světové zdravotnické organizace při OSN.

Profesor Čančík významně zasáhl do historie Fakulty všeobecného lékařství UK a vedl poválečnou obnovu fakulty; jeho zásluhy o fakultu byly zhodnoceny až v roce 1960. Hektické období obnovy Lékařské fakulty UK (dnešní 1. LF UK) je charakterizováno známými „lucernovými ročníky“, kdy počty posluchačů medicíny dosahovaly takového množství, že jejich výuka a přednášky se odehrávaly v jednom z největších sálů v Praze, v Lucerně.

Prof. Čančík zemřel dne 9. května 1971 v Praze (4).

Prof. MUDr. Miloš Kredba, DrSc.

Narodil se 18. září 1884 v Humpolci. Byl absolventem klasického gymnázia na Královských Vinohradech. V průběhu 1. světové války nastoupil v roce 1915 jako jednoroční vojenský dobrovolník – medik na pražský Hygienický ústav k prof. Kabrhelovi. Po dvou letech byl odvelen do Haliče. Promoval v roce 1920 na Lékařské fakultě Univerzity Karlovy. V průběhu 2. světové války, po uzavření českých vysokých škol po 17. listopadu 1939, pracoval od roku 1941 ve Státním zdravotním ústavu v Praze, po válce zde byl několik let přednostou I. odboru, který se zabýval výzkumem a kontrolou životního prostředí.

V roce 1926 se habilitoval z hygieny, v r. 1950 byl jmenován řádným profesorem a v letech 1958–1965 byl přednostou Hygienického ústavu FVL UK v Praze. Prof. Kredba patřil mezi nejvýznamnější postavy pražské hygienické školy, byl žákem zakladatele hygieny v Československu prof. Kabrhela. Po vzniku hygienické služby prosazoval, aby obor hygiena na vysoké škole měl těsné spojení s hygienickou službou a škola i služba byly plnoprávnými partnery.

Svoji dráhu hygienika zahajoval profesor Kredba po první světové válce sérologickými pracemi s profesorem Kabrhelem (matematické vyjádření poklesu titru

protilátek). Výrazně pak zasáhl do vývoje školní hygieny u nás (po řadu let byl přednostou Ústavu pro školní hygienu Pedagogické fakulty UK). Těžištěm jeho činnosti však byla hygiena komunální, zejména hygiena vody, a měl nezanedbatelnou roli v koncepci třetího hlavního zdroje pitné vody pro Prahu, vodárenské nádrže Želivka. Od roku 1934 byl zástupcem přednosty Hygienického ústavu FVL UK, od roku 1958 byl jeho přednostou až do odchodu do důchodu v roce 1965.

Podle prof. Kredby musí mít hygiena, jako málokterý medicínský obor, vedle složky odborné i složku společenskou. V zájmu společnosti samé, v těsné návaznosti a součinnosti s orgány státní správy na všech úrovních řízení státu, hygiena integruje a prosazuje ochranu a podporu zdraví. Nechápat tuto filozofii znamená nerozumět podstatě hygieny v současné společnosti. I tuto realitu u svých odpůrců profesor Kredba předvídal a dodával – nebojte se o hygienu, morituri je přivedou kajícíně k rozumu. Je to odkaz jednoho z nejvýznamnějších českých hygieniků, který proslul vysokým morálním a odborným kreditem a byl přitom velice skromný. Prof. Kredba zemřel 22. června 1967 v Praze (5).

Prof. MUDr. Josef Roček

Narodil se 13. října 1887 v Praze. V meziválečném období první republiky patřil k nejvýznamnějším postavám české hygieny. Byl zakladatelem a přednostou Ústavu hygieny lékařské fakulty Masarykovy univerzity v Brně v letech 1921–1939 a uznávanou osobností na fakultě, vynikající pedagog, autor rozsáhlé učebnice. Velké úsilí věnoval zdravotní výchově obyvatelstva. Založil Moravské hygienické muzeum a vydával měsíčník „Hygiena osobní, veřejná, sociální“.

Absolvoval Lékařskou fakultu UK, kde promoval v roce 1913. Na hygienickém ústavu UK u profesora Gustava Kabrhela byl asistentem a věnoval se zde zejména bakteriologii a sérologii. V roce 1919 se habilitoval a absolvoval studijní pobyt v Pasteurově ústavu v Paříži. Po založení Masarykovy univerzity v Brně v roce 1919 odešel na místo přednosty zdejšího ústavu hygieny.

Výuku zahájil 15. 10. 1921 slavnostní přednáškou „Úkoly a význam hygieny“. Pokračoval hygienou ovzduší, hygienou půdy, vody, bydlení, osvětlení a před válkou odstraňováním odpadních vod. V plánu měl ještě kapitoly podnebí, oděv, výživa, infekční nemoci a práce, ale v důsledku válečných událostí je nemohl realizovat. Přednášel zásadně z paměti a tak systematicky, že stenogramy přednášek byly tištěny jako učební archy. Podle nich prof. Roček sepsal a v pěti dílech vydal novou a na svou dobu velmi moderní učebnici, která dlouho byla v hygieně hlavním českým souborným výkladem oboru (1 100 stran bohatě ilustrovaných).

Věnoval se širokému spektru problémů. Podílel se na formování koncepce činnosti a rozvoje Státního zdravotního ústavu v Praze a byl zde aktivním členem ředitelského poradního sboru. Studoval otázky výživy dětí a úlohy mléka a mléčných výrobků ve stravě, problémy hygieny práce, tělesné výchovy a sportu, lázeňství, rekreace aj. Působil jako člen Mezinárodního komité-

tu pro průmyslovou hygienu při Mezinárodním úřadu práce v Ženevě. Vychoval řadu vynikajících žáků: v Plzni doc. Vaníčka, přednostu Ústavu hygieny v Hradci Králové prof. Liškutína a prof. Symona, pozdějšího ředitele Ústavu hygieny v Praze. Intenzivně se angažoval i v řešení praktických problémů: v pátrání po zdrojích břišního tyfu na Moravě a ve Slezsku, sledování výskytu průmyslových nemocí a jejich potlačování, podílel se na přípravách či asanačních pracích nejvýznamnějších vodních zařízení, např. modernizaci brněnské vodárny. Založil „Hygienickou společnost moravskou“, která se stala důležitou složkou moravského kulturního života. Prof. Roček zemřel 30. srpna 1946 (6).

Prof. MUDr. Jan Kabelík, DrSc.

Narodil se 29. října 1891 v Přerově. Byl uznávanou osobností s širokým okruhem zájmů (patologie, bakteriologie, sérologie, klinická chemie, epidemiologie, experimentální a klinická onkologie, experimentální terapie a organizace zdravotnictví). Byl autorem vysokoškolské učebnice mikrobiologie a prvním profesorem v tomto oboru.

Začal pracovat na epidemické vojenské nemocnici na pražských Vinohradech pod vedením prof. Ivana Honla, prosektora a bakteriologa. V r. 1919 nastoupil jako odborný asistent na lékařskou fakultu nově vzniklé Masarykovy univerzity. V r. 1921 zde získal titul docenta mikrobiologie. Následujícího roku byl jmenován mimořádným profesorem a odstěhoval se do Olomouce. Krátce přednášel na bratislavské univerzitě a ve funkci prosektora v bratislavské divizní nemocnici prováděl pitvu Milana Rastislava Štefánika a jeho společníků, ve které dokázal, že zemřeli při letecké nehodě. Významně se podílel na organizaci celostátních konferencí preventivního lékařství, konaných v letech 1931–1948.

Po okupaci ČSR v r. 1939 unikl gestapu a odletěl do Paříže a odtud do Londýna, kde působil v nemocnici pro léčení tropických nemocí a založil zde Spolek českých lékařů. Po odjezdu do USA předal americkému ministerstvu války dokumenty o německých bakteriologických experimentech. Na výzvu J. A. Bati vycestoval do Brazílie a vedl zde u společnosti Geigy oddělení pro výzkum léčivých rostlin.

Po skončení 2. světové války od r. 1946 působil na Lékařské fakultě Palackého univerzity jako profesor, vytvořil a vedl zde Ústav hygieny a epidemiologie až do důchodu v r. 1962. S doc. Václavem Burianem, krajským hygienikem, se podílel na pořádání hojně obsazených Olomouckých dnů komunální hygieny, jejichž náplní byla čistota ovzduší, hluk, voda, městská zeleň aj. Profesor Kabelík zemřel 14. července 1979 (7, 8).

Doc. MUDr. František Vaníček

Narodil se 7. ledna 1897 v Letohradu. V r. 1921 promoval na Lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Praze, v letech 1922–1923 byl asistentem na pražském bakteriologickém ústavu u prof. Honla, odkud v r. 1923 odešel jako stipendista Rockefellerovy nadace na Harvardskou školu veřejného zdravotnictví v Bostonu (USA). Zde se seznámil s otázkami veřejného zdravotnictví a výroby sér a očkovacích látek. Po návratu nastoupil do Státního zdravotního ústavu jako vedoucí laboratoře pro tuberkulózu. V roce 1931 se habilitoval ze sociálního lékařství na brněnské lékařské fakultě. V r. 1933 převzal

vedení I. oddělení SZÚ pro výrobu sér a očkovacích látek a pracoval zde do r. 1946. Potom odešel do Plzně na místo vedoucího nově budovaného univerzitního ústavu hygieny. I po odchodu do důchodu v roce 1970 byl v úzkém kontaktu s ústavem a konzultantem Krajské hygienické stanice.

Ve Státním zdravotním ústavu se zasloužil o rozvoj výroby sér a očkovacích látek. Velmi byl oceňován jeho odvážný a moudrý postup za nacistické okupace během druhé světové války. Přes tlak německých orgánů a jejich výhrůžky se mu podařilo udržet imunobiologickou výrobu v českých rukách a tajně dodávat produkty i civilnímu obyvatelstvu, dokonce i lidem vězněným v koncentračních táborech, např. při tyfové epidemii v Terezíně v r. 1945. Po roce 1945 vypracoval návrh úpravy veřejné zdravotní správy, který byl velmi blízký principům, jaké potom byly uplatněny.

V roce 1948 vydal učebnici hygieny a v dalších letech skripta z mikrobiologie, imunologie a epidemiologie. Publikoval na 150 vědeckých prací z různých oborů hygieny a dalších oborů a popularizačních děl. Na plzeňské lékařské fakultě se věnoval střevní mikroflóře a vlivům zevního prostředí, racionalizaci výživy, doporučeným výživovým dávkám a ochranné výživě v toxickém prostředí. Docent Vaníček zemřel 6. prosince 1994 (3).

Prof. MUDr. Jaroslav Teisinger, DrSc.

Narodil se 10. března 1902 v Praze, kde také maturoval a v r. 1927 promoval na Lékařské fakultě UK. Po krátké praxi na interním oddělení nemocnice v Pardubicích nastoupil na II. interní kliniku jako asistent prof. Pelnáře a v roce 1932 zde vedl první poradnu pro nemoci z povolání v Československé republice. Habilitoval se v roce 1936 (pracovní rizika lékařů). Po skončení 2. světové války byl jmenován přednostou oddělení pracovního lékařství a mimořádným profesorem patologie a terapie chorob vnitřních se zřetelem k chorobám z povolání. Jeho přičiněním se poradna v roce 1946 změnila na kliniku nemocí z povolání Lékařské fakulty UK. V letech 1947–1970 byl jejím přednostou. Založil Ústav pracovního lékařství, ze kterého byl v roce 1952 vytvořen Ústav hygieny práce a chorob z povolání. V jeho čele stál do roku 1970, ale do své smrti v něm nepřestal pracovat.

Byl zastáncem sblížování a jednoty oborů hygieny práce a chorob z povolání, mezinárodně uznávaným odborníkem a členem mnoha odborných společností, např. Mezinárodní asociace pracovního lékařství. Obdržel cenu Americké asociace průmyslových hygieniků, mezinárodní cenu Buccherli La Ferda za vědecké úspěchy v pracovním lékařství, Purkyňovu medaili ČLS JEP a v roce 1957 „Řád práce“. Vynikající znalosti a schopnost vytvářet dělnou a přátelskou atmosféru vytvořily z odborníků v pracovním lékařství a hygieně práce společenství, které se dodnes označuje za „Teisingerovu školu“.

Hlavním polem vědeckého zájmu prof. Teisingera byla průmyslová toxikologie. Propracoval biologické expoziční testy a dosáhl tím ve svém oboru světového významu. Hygiena práce v pojetí prof. Teisingera se stala živým medicínským oborem, který se zabýval vztahem zdravotního stavu člověka k pracovním podmínkám a reakcemi člověka na ně.

Ústav pracovního lékařství se v roce 1963 přemístil z několika míst v Praze do nové budovy Ústavu hygieny práce a chorob z povolání v areálu vinohradských ústa-

vů. Prof. Teisinger byl jeho ředitelem a po vzniku Institutu hygieny a epidemiologie v r. 1971 vedoucím stejnojmenného centra institutu. Ústav a později centrum sehrály významnou roli při řešení mnoha problémů environmentální toxikologie. Prof. Teisinger zemřel 9. listopadu 1985 (3).

Genmjr. prof. MUDr. Josef Liškutín

Narodil se 13. října 1910. V roce 1934 promoval na LF MU v Brně, věnoval se pak patologické anatomii a byl vyslán na stáž do Vídně a Paříže. V roce 1939 během státního stipendia v Paříži studoval boj proti rakovině. Po německé okupaci se do ČSR nevrátil a vstoupil do československé zahraniční armády. V Anglii byl hygienikem brigády a přednostou bakteriologické laboratoře, v r. 1944 byl pak odvelen k 1. československému armádnímu sboru v Sovětském svazu, kde se stal armádním hygienikem a epidemiologem. Po konci války byl jmenován náčelníkem preventivního oddělení ministerstva obrany a vybudoval hygienicko-epidemiologickou službu armády. V roce 1947 se habilitoval na LF MU v Brně pro hygienu a epidemiologii a absolvoval studijní cesty do Anglie a Sovětského svazu. Vedl výuku hygieny a epidemiologie a zdravotnické statistiky a v r. 1951 zakládal katedru hygieny Vojenské lékařské akademie. V r. 1954 byl jmenován profesorem hygieny. V té době byl také členem redakční rady časopisu Československá hygiena. V r. 1955 byl jmenován generálmajorem čs. armády.

Liškutín byl významným odborníkem hygieny a preventivní medicíny první poloviny 20. století, vědec i praktik, který přinesl do hygieny mnoho nových moderních podnětů a poznatků, teoretických i praktických. Zabýval se širokým spektrem problémů a řadu témat v podstatě zakládal. Zkoumal dezinfekci vody chloraminem, individuální přípravu pitné vody vojáků, hodnocení účinnosti mycích prostředků a sledoval výživu vojáků. Habilitační práce se týkala nemoci odloučených skupin lidí a využil v ní zkušeností z britských jednotek. V roce 1943 publikoval „Infekční choroby a epidemie v 1. a 2. světové válce“, v r. 1949 „Preventivní lékařství u I. Čs. armádního sboru v SSSR“ a v r. 1950 rozbor poválečné epidemiologické situace v armádě. Jeho zásadním dílem byl „Systém preventivního lékařství“ (1949), jehož vývoj rozdělil do tří etap: prevence přenosných a hromadných nemocí, prevence všech preventabilních nemocí a péče o pozitivní zdraví. Předvídal, že v budoucnu vzroste důležitost prevence nemocí ve stáří a péče o pozitivní zdraví. V poslední práci uveřejněné v Československé hygieně („O situaci a vývoji v naší hygieně“) mj. zdůraznil společenský význam prevence nemocí. Pravidelné konference učitelů hygieny a epidemiologie lékařských fakult konané na hradecké lékařské fakultě nesou na jeho památku název Liškutínovy dny. Prof. Liškutín zemřel 8. února 1957 (9).

Prof. MUDr. RNDr. Karel Halačka

Narodil se 27. října 1910 v Brně. V roce 1935 promoval na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity. Několik let byl v brněnské vojenské nemocnici vedoucím bakteriologické laboratoře a prosektury a v r. 1939 nastou-

pil do Státního zdravotního ústavu, kde se stal vedoucím laboratoře pro biochemii a lidovou výživu a po roce 1945 vedoucím oddělení pro fyziologii a hygienu výživy. Na nově založené Lékařské fakultě hygienické Univerzity Karlovy přednášel hygienu výživy a v roce 1952, kdy byl Státní zdravotní ústav zrušen, byl jmenován náměstkem ředitele a vedoucím odboru hygieny výživy v Ústavu hygieny, vedeném prof. Symonem. V roce 1954 se stal vedoucím katedry hygieny a epidemiologie na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity v Brně, v roce 1956 docentem a v r. 1963 profesorem hygieny. V roce 1969 byl zvolen děkanem Lékařské fakulty MU.

Prof. Halačka se věnoval výzkumu vitamínu C v potravě a výsledky použil k návrhům na racionalizaci výživy obyvatelstva. Aby přispěl k celostátním aktivitám proti alkoholismu, zřídil v SZÚ laboratoř pro sériová stanovení alkoholu v krvi a vypracoval kritéria hodnocení nálezů. Po osvobození v r. 1945 se věnoval společnému stravování, navrhl pro něj nutriční normativy a principy zachování biologické hodnoty potravy při různých technologických procesech. Kromě pedagogické práce se věnoval studiu cizorodých látek v potravinách a kritériím jejich hodnocení. Byl jedním z prvních, kdo upozornil na mykotoxiny v potravinách a jejich nebezpečí.

Prof. Halačka byl výraznou osobností hygieny výživy. Publikoval přes 120 původních prací a intenzivně se věnoval popularizaci hygieny výživy. V r. 1956 obdržel Kabrhelovu cenu, v r. 1967 medaili J. E. Purkyně. Byl expertem WHO pro cizorodé látky v potravinách a viceprezidentem Mezinárodní společnosti pro civilizační choroby. Profesor Halačka zemřel 25. února 2002 (3).

Prof. MUDr. František Janda, DrSc.

Narodil se 6. srpna 1912 v Plzni. V r. 1939 promoval na LF UK v Praze. V r. 1944 odešel do Zlína a ve zdejší nemocnici se začal zajímat o preventivní péči. Od roku 1946 byl podnikovým lékařem Severočeských uhelných dolů, v r. 1948 vedoucím lékařem pracovního lékařství v Mostě a potom krajským dorostovým lékařem v Ústí nad Labem. V r. 1951 přišel na Ústav hygieny práce a chorob z povolání a v roce 1956 na Ústav hygieny v Praze. Současně byl na Lékařské fakultě hygienické UK vedoucím oddělení hygieny dětí a dorostu. V roce 1957 byl habilitován, po dvou letech se stal vedoucím katedry hygieny dětí a dorostu a výživy, v roce 1961 získal titul doktora věd a v r. 1966 byl jmenován profesorem. Na Lékařské fakultě hygienické UK byl dvakrát proděkanem a po dvě funkční období děkanem. V r. 1971 prosadil spojení jednotlivých ústavů ve vinohradském areálu někdejšího Státního zdravotního ústavu, rozdělených reorganizací v r. 1952, do nového Institutu hygieny a epidemiologie.

Profesor Janda byl neúnavný, dynamický a charismatický člověk. Publikoval téměř 70 odborných prací a tři učebnice hygieny dětí a dorostu (1957, 1961, 1981) a dal tím pevný odborný základ tomuto oboru. Věnoval se koncepční, politické a organizační činnosti na nejrozličnějších úrovních. V roce 1959 se stal viceprezidentem a v roce 1967 prezidentem Mezinárodní unie pro školní a univerzitní hygienu, byl předsedou poradního sboru hlavního hygienika, předsedou Společnosti hygieniků ČLS JEP a členem ústředního výboru Čs. tělesné výchovy. Obdržel medaili J. E. Purkyně a dvě státní vyznamenání: „Za vynikající práci“ a „Za zásluhy o výstavbu“. Prof. Janda zemřel 13. června 1987 (3).

Doc. MUDr. Petr Pachner, CSc.

Narodil se 12. dubna 1913 a studium medicíny dokončil před začátkem 2. světové války. Odbornou dráhu začal na Vědeckém ústavu pro průmyslové zdravotnictví při Bat'ově nemocnici ve Zlíně. Po skončení 2. světové války se stal vedoucím ústavu pracovního lékařství ve Vítkovických železárnách a v roce 1946 vedoucím Ústavu pracovního lékařství při Okresním úřadu ochrany práce v Ostravě. Od r. 1952 byl vedoucím odboru hygieny práce na KHS Ostrava. Odtud odešel v roce 1961 na Ústav hygieny práce a chorob z povolání v Praze, kde byl vedoucím organizačně metodického oddělení. Více než rok pak pracoval v Barmě jako zaměstnanec Světového úřadu práce. Odbornou kariéru zakončil na Krajské hygienické stanici Středočeského kraje v Praze, kde byl do odchodu do důchodu vedoucím odboru hygieny práce a chorob z povolání.

Doc. Pachner byl neúnavný člověk, aktivně se snažil ovlivnit hygienický profil ostravských závodů, města a celého kraje. Již v počátcích ostravského působení se zabýval měřením fyzické zátěže. Návrhem nového hodnocení funkčních zkoušek dýchání urychlil a zpřesnil diagnostiku profesionálních plicních onemocnění. Zaváděl měření prašnosti v ostravských uhelných dolech a spolupracoval na vývoji přístroje pro měření prašnosti v důlních podmínkách.

Na Středočeské KHS odbor vedený Pachnerem prováděl nejen běžný a preventivní hygienický dozor, ale zabýval se i výzkumem ve fyziologii práce a v otázkách expozičních testů. Odbor měl vyčleněn hygienický dozor ve velkých chemických závodech (Kaučuk Kralupy a Spolana Neratovice) a v Kovohutích Mníšek u Příbrami (výroba olova).

Pachner vynikal širokými znalosti problematiky hygieny práce a výtečně se orientoval v poznatcích od toxikologie a fyziologie po kritéria posuzování pracovního prostředí a chorob z povolání. Vedl své spolupracovníky k prosazování opatření založených na prokázaných faktech, což je přístup označovaný dnes „evidence based“. Pachnerův význam pro obor hygieny práce a pracovního lékařství dokumentuje název celostátních konferencí oboru Pachnerovy dny. Doc. Pachner zemřel 16. října 1978 (10).

Prof. MUDr. Vilém Škovránek

Vilém Škovránek se narodil 10. ledna 1914. Po dokončení studia Lékařské fakulty UK v Praze nastoupil v době druhé světové války na infekční oddělení nemocnice Na Bulovce, kde se kromě léčení nemocných věnoval bakteriologii původců nákaz. V roce 1947 se stal vedoucím pobočky Státního zdravotního ústavu v Ostravě a začal se naplno zabývat preventivní medicínou.

Škovránek byl výtečný organizátor a odborník, a vláda ČSR ho proto pověřila přípravou vzniku hygienicko-epidemiologické služby (s prof. Litvinovem ze Sovětského svazu) a v r. 1952 jmenovala prvním hlavním hygienikem. Tuto funkci vykonával do roku 1978 a má zásluhu na postupném budování okresních a krajských hygienicko-epidemiologických stanic. Personální, materiální, odborný a legislativní rozvoj hygienické služby během prvního čtvrtstoletí existence nebyl jednoduchý a kladl na funkci hlavního hygienika mimořádné nároky. Práce prof. Škovránkova je trvalým vkladem do historie hygieny.

Škovránek byl členem řady vládních orgánů a komisi, laureátem státní ceny a nositelem vyznamenání za zásluhy. Řadu let byl předsedou redakční rady mezinárodního časopisu *Journal of Hygiene, Epidemiology, Microbiology and Immunology*, předchůdce dnešního *Central European Journal of Public Health*. Se jménem prof. Škovránkova je spojen velký úspěch československé preventivní medicíny – světový primát v zavádění vakcinace proti poliomyelitidě. Z jeho „mikrobiologického“ období je to pak diagnostická „Škovránkova půda“ pro kultivaci *Corynebacteria diphtheriae*. Jako profesor epidemiologie přednášel i po ukončení práce na ministerstvu zdravotnictví svůj obor na Fakultě dětského lékařství Univerzity Karlovy. Prof. Škovránek zemřel 2. června 1982 (11, 12).

Prof. MUDr. Karel Symon

Narodil se 26. září 1916 ve Veverské Bítýšce. Lékařskou fakultu vystudoval v Brně a promoval po skončení druhé světové války. V roce 1940 se stal laborantem u prof. Ročka na Hygienickém ústavu lékařské fakulty v Brně a po promoci a vojenské službě zde byl asistentem. Ve spolupráci s ministerstvem zdravotnictví se věnoval budování hygienické služby. V roce 1950 se na brněnské lékařské fakultě habilitoval z obecné hygieny.

V roce 1952 se stal ředitelem Ústavu hygieny v Praze, jedné z institucí, které vznikly ze zrušeného Státního zdravotního ústavu. Na nově ustavené Lékařské fakultě hygienické UK pak od samého počátku přednášel hygienu, v r. 1954 byl jmenován docentem a v r. 1963 profesorem. Od r. 1957 vedl také katedru hygieny Institutu pro doškolování lékařů a farmaceutů a po opětovné integraci ústavů do nového Institutu hygieny a epidemiologie (IHE) se stal vedoucím Centra hygieny obecné a komunální.

Prof. Symon měl talent pro řešení složitých problémů, důležitý pro práci hygienika. Uplatnil ho v mnoha případech, např. v 1946 u endemické zubní fluorózy v Krásné nad Bečvou, což byl první případ fluorózy popsáný u nás. Příčinou byla kontaminace studní odpady ze sklárny a výsledkem práce bylo vybudování nového vodovodu.

Zásluhou prof. Symona dostala hygiena výrazněji medicínský charakter a pevný odborný základ. Podporoval používání experimentálních metod a v jeho ústavu se na dobrovolnících studovaly účinky mikroklimatu, světla a hluku, v experimentech na zvířatech *in vitro* účinky znečištění ovzduší a pitné vody. Epidemiologické metody práce při studiu účinků faktorů prostředí se staly široce používaným nástrojem výzkumu, např. při důkazech nepříznivých účinků znečištění ovzduší na zdraví dětí v berounské kotlině či v podkrušnohorské pánevní oblasti. Systematicky se řešily otázky nejvyšších přípustných koncentrací škodlivin v prostředí a budovala se síť poloautomatických stanic na měření škodlivin v ovzduší. Začala se používat cytogenetická analýza chromozomových aberací jako indikátor účinku environmentálních škodlivin.

Prof. Symon publikoval více než 70 původních sdělení v českých i zahraničních časopisech, vysokoškolská skripta pro výuku komunální hygieny a monografie, např. *Znečištění ovzduší a zdraví* (Avicenum, Praha 1988). V prvních desetiletích redigoval časopis *Československá hygiena*. Profesor Symon zemřel 7. srpna 1996 (3, 13).

Prof. MUDr. Pavel Macúch

Narodil se 11. září 1917 v obci Krajné na Slovensku. Vystudoval Lékařskou fakultu Univerzity Komenského v Bratislavě, kde promoval v roce 1944. V roce 1961 byl jmenován univerzitním profesorem a stal se děkanem Lékařské fakulty Univerzity Komenského. Po druhé světové válce, jako současník nastupující generace slovenské inteligence, která se postavila na odpor fašismu se zbraní v ruce (byl zapojen do partyzánského hnutí), spojil svou odbornou vědeckou činnost s činností pedagogickou a organizačně-politickou.

V letech 1949–1952 zastával funkci ředitele Státního zdravotního ústavu v Bratislavě a od roku 1952 do roku 1964 byl ředitelem Výzkumného ústavu hygieny. V roce 1964 se stal 1. náměstkem ministra zdravotnictví ČSR a funkci vykonával do roku 1970. V letech 1965–1983 byl přednostou Hygienického ústavu Univerzity Karlovy v Praze a v roce 1965 převzal vedení katedry hygieny na FVL UK (nynější 1. LF UK), kterou vedl do roku 1983.

Profesor Macúch se zabýval zejména organizací zdravotnictví a sociálním lékařstvím, ale významně také hygienou venkova. Počátkem 50. let minulého století s prof. Skovránkem a prof. Litvinovem ze Sovětského svazu připravoval založení hygienické služby v ČSR. Angažoval se ve vedení International Association of Agricultural Medicine and Rural Health, ve které zastával od roku 1978 funkci prezidenta. Byl členem řady odborných vědeckých společností a redakčních rad odborných časopisů doma i v zahraničí a autorem nebo spoluautorem 3 monografií a okolo 200 odborných prací a sdělení.

Od roku 1970 do roku 1978 byl v Ženevě konzultantem WHO a podílel se na přípravě historicky první mezinárodní konference o životním prostředí ve Stockholmu. Po návratu byl jmenován ředitelem Institutu pro další vzdělávání lékařů a farmaceutů (ILF) v Praze, který vedl až do období před úmrtím. Zemřel po krátké, těžké nemoci v roce 1988, nedlouho po dožití svých 70 let a ukončení ředitelské funkce v ILF v Praze (14).

Prof. MUDr. Augustin Wolf, CSc.

Narodil se 8. května 1921 v Praze. Část středoškolských studií absolvoval v zahraničí a získal výtečnou znalost cizích jazyků. Během druhé světové války pracoval v lékárně, po jejím skončení absolvoval pražskou Lékařskou fakultu UK a byl demonstrátorem na Hygienickém ústavu LF UK u prof. Čančíka. Na studiích zaujal Karla Halačku, který mu nabídl práci ve Státním zdravotním ústavu. Na jeho návrh nastoupil po promoci v roce 1949 praxi v karlovarské pobočce ústavu a po návratu do Prahy působil s Halačkou na odboru hygieny výživy Státního zdravotního ústavu; po reorganizaci společně přešli do nového Ústavu hygieny. Po odchodu prof. Halačky do Brna v roce 1954 se stal vedoucím odboru, později vedoucím Centra hygieny výživy Institutu hygieny a epidemiologie. Současně byl vedoucím katedry hygieny výživy na Lékařské fakultě hygienické UK.

Prof. Wolf měl mimořádný rozhled a širokou vědeckou a praktickou zkušenost v hygieně, ve fyziologii, klinice a hygieně výživy. Zpočátku se zabýval hygienou výstavby a provozu společného stravování, potom se věnoval nutričním a dietetickým otázkám, např. nutriční anémii, dietě při jaterních chorobách a ochranné výživě lidí v rizikových provozech. Významné byly jeho

studie vlivu ionizujícího záření na biologickou hodnotu potravin. Staly se podkladem habilitační práce, kterou obhájil v r. 1962. Jako první podal důkazy reziduálního efektu ozařování potravin. Věnoval se také otázkám cizorodých látek v poživatinách a objevil proteinové antimetabolity vznikající dysbalancí aminokyselin. Rozsáhle se zabýval biologickou hodnotou potravin a stravy, zejména bílkovin ovlivněných technologickými zásahy.

Publikoval přes 100 sdělení v domácích i zahraničních odborných časopisech a napsal skripta z hygieny výživy pro lékařskou fakultu hygienickou. Byl vynikajícím pedagogem a diskutérem na odborných shromážděních. Působil v řadě významných funkcí: byl expertem pro hygienu výživy v Codex alimentarius, členem Societ  Scientifique d'Hygi ne Alimentaire Fran aise a p edседou komise pro aditiva. Profesor Wolf zemřel 11. února 1997 (3).

MUDr. Mojmír Hrub 

Narodil se 13. října 1921. Jiř během studia na L kařsk  fakultě Masarykovy univerzity v Brně pracoval na Ústavu hygieny, epidemiologie a mikrobiologie u prof. Tom ška jako demonstrátor a po promoci zde byl odborn m asistentem. V roce 1953 přešel na KHS v Brně a zůstal zde cel  svůj dalř profesní život, nejprve jako vedoucí oddělení komunální hygieny, později jako vedoucí hygienického odboru a zástupce krajského hygienika. Řadu let intenzivn  spolupracoval s brn nsk m Ústavem pro dalř vzdělávání středních zdravotnických pracovníků.

Práce MUDr. Hrubého měla vřdy  zk  vztah k hygienick  praxi a problémům kraje. V roce 1953 publikoval v  s. hygieně jedno z prvních sdělení o vztahu dusičnanů v pitné vodě k cyanóze novorozenců. Nem n  pr kopnick  byla jeho studie vlivu zne iřt n  ovzduř  na spotřebu antiastmatick ch l k , rovn ř publikovan  v  s. hygieně (1964). Hlavní se vřak zabýval hygienickými problémy, které souvisely se strukturálními změnami venkova: s bytovou výstavbou, s rostoucím pr myslov m charakterem zemědělství, s budováním závlah, likvidací odpadních vod a budováním velkých agrocenter. Prioritou jeho odborného zájmu byla hygiena pitné vody; mj. se v znamn  podílel na stanoven  hygienických podmínek pro vodárenskou n drř V r, zdroj vody pro Brno a okolí.

V Ústavu pro dalř vzdělávání středních zdravotnických pracovníků se stal pozoruhodnou osobností. Kurzy organizovan  katedrou hygieny měly výbornou odbornou i společenskou úroveň a Hrub  jako examinator při atestac ch asistentů hygienick  služby měl vysokou autoritu díky své náročnosti, pr telsk mu vystupování a spravedlivému hodnocení frekventantů. Dlouholetou péči o odbornou výchovu asistentů hygienick  služby se MUDr. Hrub  stal celostátní významnou osobností hygieny. MUDr. Hrub  zemřel 28. listopadu 2008 (18).

Prof. MUDr. Miloslav Tuřl, CSc.

Narodil se 22. prosince 1921 v Dobřichovicích. V době uzav en  vysokých ř kol za n meck  okupaci vystudoval chemickou průmyslovku a do konce 2. sv tov  války pracoval jako chemik ve Spolku pro chemickou výrobu v Rybitví. Po znovuo t ven  vysokých ř kol v r. 1945 se zapsal na LF UK Praze a promoval v r. 1949. Absolvoval vojenskou sluřbu, zůstal v armádě a v r. 1951

se stal učitelem na Vojenské lékařské akademii v Hradci Králové. Po jejím zrušení přešel na katedru hygieny obnovené LF UK v Hradci Králové, kterou vedl do r. 1987.

V práci katedry hygieny prof. Tušl prosazoval fyziologické zaměření hygieny a podporoval realizaci praktických výstupů výzkumných prací. Katedra byla orientována na studium faktorů prostředí a poškozování organismu. Předmětem experimentálních studií byly inhalační expozice komplexním směsím škodlivin, reprezentovaným například výfukovými plyny nebo parami benzínu či nafty a perorální expozice toxickým kovům. Novinkou byla široká spolupráce s fyziologií, neurologií, internistami, kardiologií a genetikou. Docentem byl jmenován v r. 1963, profesorem v roce 1968.

Ve druhé polovině 80. let byly expoziční pokusy na laboratorních zvířatech rozšířeny o studium prepatologických známek poškození u profesionálně exponovaných osob a biologické ukazatele byly doplněny o cytogenetickou analýzu chromozomových aberací. Sledovány byly účinky expozice benzínu, tetrachlor-etylenem, styrenem a vybraných toxických kovů. Orientace na oblast hodnocení zdravotních rizik faktorů prostředí se průběžně promítala i do výuky studentů, aniž tím byl ve výuce potlačen zdravotní význam životního stylu. Profesor Tušl pokládal výchovu k prevenci za jádro hygieny; zdůrazňoval to zvláště v posledních letech svého působení při celostátních diskusích o koncepci hygieny jako medicínského oboru. Profesor Tušl zemřel 12. prosince 2013 (15–17).

Prof. MUDr. RNDr. PhMr. Zdeněk Krejčí, CSc.

Narodil se 25. března 1923 v Hynkově na Hané. Vystudoval farmacii, přírodní vědy a medicínu na LF v Olomouci (1955). Od roku 1950 byl asistentem na Hygienickém a mikrobiologickém ústavu, vedeném prof. Kabelíkem, habilitován byl v r. 1962 a od r. 1963 vedl po odchodu prof. Kabelíka do důchodu katedru hygieny a epidemiologie LF Univerzity Palackého v Olomouci. V roce 1969 byl ustanoven profesorem hygieny.

Prof. Krejčí se zabýval hygienou venkova, hygienou zdravotnických zařízení a prevencí nemocničních nákaz a vedl, kromě práce na katedře, Ústav hygieny a epidemiologie při FN v Olomouci, v té době jedno z prvních pracovišť toho druhu. Věnoval se také problematice omamných látek a společenských aspektů toxikomanii. Přivedlo ho to do funkcí v mezinárodních institucích: stal se konzultantem pro otázky narkotických látek při OSN v Ženevě a poradcem Federální celní správy pro ochranu hranic před pašováním drog. Byl zdatný jazykově a jako viceprezident výboru pro mládež Mezinárodního červeného kříže se podílel na jeho aktivitách v řadě zemí světa. Kontakt s hygienickou službou si udržoval účastí na praxích mediků na Okresní hygienické stanici a na poradách okresních hygieniků na KHS v Ostravě. Profesor Krejčí zemřel 31. března 1992 (19).

Plk. prof. MUDr. Oldřich Vincent, CSc.

Oldřich Vincent se narodil 24. července 1923. V průběhu 2. světové války absolvoval v Brně ošetrovatelskou školu a po válce se stal posluchačem LF Masarykovy univerzity v Brně. Promoval v roce 1949, v roce 1950 byl povolán do armády a rozhodl se pro dráhu vojenského lékaře. Po absolvování Kurzů hygieniků vyšších velitelství byl přidělen na Vojenskou lékařskou

školu jako učitel vojenské hygieny. V roce 1951 vznikla v Hradci Králové Vojenská lékařská akademie a na její katedře vojenské hygieny byl MUDr. Vincent jmenován asistentem, potom zástupcem náčelníka katedry. Od roku 1958, po úmrtí profesora Liškutína stál v čele katedry vojenské hygieny a vedl ji až do odchodu do důchodu v r. 1985.

V letech 1954 až 1957 absolvoval Vincent zahraniční vědeckou aspiranturu ve vojenské hygieně a hodnost kandidáta věd získal jako jeden z prvních vojenských lékařů. Habilitoval se v roce 1964 a profesorem hygieny byl jmenován v roce 1968. Jeho odborným zájmem byla celá problematika hygieny a preventivního lékařství s důrazem na hygienické zabezpečení vojsk, výkonnost vojenských specialistů, výzkum energetického výdeje vojáků, ochranu vojsk proti zbraním hromadného ničení a hodnocení nervové činnosti. Redigoval celostátní učebnici vojenské hygieny a byl autorem speciální části. Druhé vydání vyšlo v r. 1967. Profesor Vincent patří k zakladatelům vojenské hygienické školy a spolu s profesorem Liškutínem k tvůrcům koncepce vojenského hygieny a hygienického zabezpečení vojsk. Profesor Vincent zemřel 8. května 2001 (20).

Prof. MUDr. Jiří Havránek, CSc.

Jiří Havránek se narodil 21. září 1928 v Ostravě. Medicínu začal studovat na Fakultě všeobecného lékařství UK a koncem studia přestoupil na nově založenou Lékařskou fakultu hygienickou UK. Promoval v r. 1956 a patřil k prvním absolventům. Zůstal na fakultě a pracoval zde jako pedagog a vědec po celý svůj profesní život. Byl předním reprezentantem první generace významných odborníků, kteří ve druhé polovině 20. století hledali a vytvářeli pojetí hygieny a hygienické služby.

Specializoval se na hygienu bydlení a výstavby, problematiku hluku a jeho účinků na zdraví a prevenci. V roce 1962 se stal kandidátem věd a docentem hygieny. 12 let byl v čele redakční rady časopisu Československá hygiena. Přednášel také na Přírodovědecké fakultě UK, na Českém vysokém učení technickém, na Vysoké škole ekonomické a na Institutu pro další vzdělávání lékařů a farmaceutů. Neúnavně šířil poznatky o účincích hluku a ochraně před nimi a významně přispěl k tomu, že se zdravotní význam hluku přestal podceňovat a provedlo se mnoho preventivních opatření, která prospěla zdraví a pohodlí lidí.

Byl autorem mnoha sdělení v odborných časopisech a autorem učebnic, např. velmi moderně pojaté Obecné a komunální hygieny. Jeho stěžejním dílem byla monografie Hluk a zdraví. Za svoji příkladnou práci obdržel medaili Univerzity Karlovy a zlatou plaketu 3. LF UK. Čestnost a odvaha v boji proti bezpráví a útlaču a odmítavý postoj k okupaci Československa sovětskými vojsky v roce 1968 mu přinesly v 70. letech nespravedlivou odbornou a společenskou diskriminaci; byl mj. zbaven funkce šéfredaktora časopisu Čs. hygiena, kterou dlouhá léta úspěšně zastával. Profesorem byl jmenován až po listopadové revoluci 1. září 1991.

Počátkem 90. let byl hlavním odborníkem ministerstva zdravotnictví pro hygienu životního prostředí a v bouřlivých dnech po listopadové revoluci 1989 se významným způsobem zasloužil o přípravu nové koncepce hygienické služby. Prof. Havránek zemřel 28. října 2002 (21, 22).

MUDr. Jan Stránský

Narodil se 26. prosince 1928 v Oslavanech. Po promoci na Lékařské fakultě hygienické UK v Praze v roce 1953 nastoupil jako asistent na katedru hygieny komunální Lékařské fakulty hygienické UK u prof. Karla Symona. Zde se zabýval především otázkami souvisejícími s hygienou bydlení. V r. 1957 z fakulty odešel a stal se okresním hygienikem v Hořovicích a po sloučení okresů v r. 1960 okresním hygienikem v Berouně, kde pracoval do důchodu.

Stránský zakrátko dokázal v jednom z nejmenších okresů Středočeského kraje vybudovat kvalitní a výkonnou hygienickou stanici, disponující odborným personálem i laboratorním zázemím, poskytující služby i sousedním okresům. Jeho odborná pověst, rozhled, schopnost analyzovat problém a najít jednoduché a účinné řešení přesáhly hranice okresu i kraje. Byl uznáván pro svoje občas kontroverzní, ale dobře podložené rozhodnutí. Důsledně trval na týmové spolupráci všech terénních i laboratorních pracovníků stanice, což byl v začátcích hygienické služby průkopnický přístup.

Významným počinem bylo jeho rozhodnutí omezit provoz rotačních pecí v cementárně v Králově Dvoře spolu s nařízením instalovat odprašovací zařízení (1968). Bylo zdůvodněno prokázanými škodami na zdravotním stavu dětí v této lokalitě. Kromě místního významu to vysoce zvýšilo autoritu celé hygienické služby. Snižování prašnosti v berounské kotlině a omezování dopadů na zdravotní stav obyvatel byly vůbec předmětem jeho celoživotního zájmu a odborného úsilí. Používal k tomu mezi prvními v hygienické službě medicínských argumentů. Podílel se s prof. Symonem aj. na tehdy pionýrské studii vlivu znečištění ovzduší na zdravotní stav dětí.

Vedle hygieny se úspěšně věnoval řešení složitých epidemických výskytů, kde plně využíval svých znalostí a organizačních schopností. Hlavní hygienička dr. Zusková ho proto delegovala do Loun na pomoc při řešení velké celostátní epidemie žloutenky typu A (1979). MUDr. Stránský zemřel 22. července 2010 (23).

Prof. MUDr. Stanislav Hrubý, DrSc.

Narodil se 17. října 1929. Promoval na Lékařské fakultě hygienické UK, po promoci byl dva roky na KHS v Ústí n. L. a potom pracoval po celý profesní život na Lékařské fakultě hygienické UK jako asistent, docent a profesor, jedno období jako proděkan. Podílel se na akcích k vybudování nové budovy děkanátu fakulty a teoretických ústavů fakulty.

Profesor Hrubý patřil k zakladatelům hygieny výživy, ale zejména se věnoval aplikaci mikrobiologie a významu střevní mikroflóry v trávicím systému člověka. Své pojetí formuloval v článku Mikrobiologie v hygieně výživy (Čs. hyg. 1982;27(2):112-4.). Prokázal, že zvýšený příjem jogurtů snižuje cholesterolemii a vysvětlil, že nejde jen o přímý fyzikálně-chemický proces (vychytávání cholesterolu lipoproteidy mikrobiálních buněk), ale o komplexnější reakci, které se účastní volné ionty vápníku obsažené v jogurtech.

Profesor Hrubý publikoval více než 100 odborných prací a je autorem či spoluautorem významných monografií. Podílel se na přípravě výživových doporučení pro obyvatelstvo. Za mimořádný přínos k rozvoji vědy byl jmenován čestným členem České akademie zemědělských věd, čestným členem Společnosti hygieny a ko-

munitní medicíny ČLS JEP a čestným členem Společnosti pro výživu. Každoroční konference hygieny výživy v Teplicích nesou název Dny hygieny výživy prof. MUDr. Stanislava Hrubého DrSc. Profesor Hrubý zemřel 9. září 2009 (24).

MUDr. František Kotěšovec

Narodil se 29. ledna 1932. Absolvoval Lékařskou fakultu hygienickou UK a záhy po promoci se stal okresním hygienikem, 2 roky v Bílině a po další léta v Teplicích. Specializoval se v oboru hygieny práce a chorob z povolání a jako první upozornil na nebezpečí vzniku rakoviny plic u horníků na dole Cínovec. Podrobně se také zabýval vlivem pracovních podmínek na zdraví horníků v povrchových uhelných dolech. V r. 1983 organizoval studie o vlivu zvýšených expozičních PAU na horníky v povrchových dolech a ve sklářství, které u nich prokázaly genetické poškození.

Hlavní zásluhy MUDr. Kotěšovce jsou v řešení otázky znečištění ovzduší v Podkrušnohoří. Inicioval vědce z Akademie věd ČR a sestavil s nimi, prosadil a úspěšně realizoval „Program Teplice“, na němž spolupracovala nejlepší vědecká pracoviště ČR a mnoho dalších ze zahraničí. Výzkumný projekt byl připravován od února 1990 ve spolupráci s US Environmental Protection Agency. Program přinesl řadu originálních poznatků o zdravotních dopadech znečištění ovzduší. V rámci projektu byla v r. 1993 zřízena v Teplicích monitorovací stanice, která patrně jako první v Evropě měřila denně koncentrace částic PM_{2,5}.

Výsledky přiměly vládu efektivně řešit problémy znečištění ovzduší v Podkrušnohoří i v dalších znečištěných oblastech. Program Teplice ukázal, že i běžná okresní hygienická stanice se může stát centrem mezinárodního výzkumu, když její vedení a personál dokáží překročit hranice svých elementárních povinností.

MUDr. František Kotěšovec se také zabýval výživou a životními podmínkami těhotných a kojících žen a jejich dětí. V letech 1982–1986 se podílel na výzkumu vlivu znečištěného ovzduší na těhotenství, který prokázal v okrese Teplice a Ústí n. L. zvýšenou incidenci dětí s vrozenými vývojovými vadami a nízkou porodní hmotností. Byl iniciátorem vzniku poradny správné výživy, pro které vyškolil mnoho odborníků.

MUDr. Kotěšovec patřil k vynikajícím lékařům v hygienické službě a zanechal po sobě výsledky, které patří k nejlepším v české preventivní medicíně. Je na místě připomenout i charisma a neústupnost při prosazování zájmů ochrany a zlepšování zdraví populace a nakonec i jeho obdivuhodné vypravěčské vlohy. Předvedl je ve své exkurzi do beletrie v knížce historek z osobního a pracovního života Vyprávídky (Alwac, 2010). MUDr. Kotěšovec zemřel 27. února 2018 (25).

Doc. MUDr. Lubomír Tichý, CSc.

Narodil se v Mostě 22. února 1932. Prožil zde gymnaziální léta a po promoci na nově založené Lékařské fakultě hygienické UK nastoupil na tehdejší Okresní hygienickou stanici v Mostě. Zde se stal v r. 1959 okresním hygienikem a po dvou letech krajským hygienikem Severočeského kraje. Byl mimořádně schopný a výkonný organizátor. Zastával i funkce ve zdravotnictví Severočeského kraje a pracoval ve vedení ČLS JEP i v jejích odborných společnostech. V druhé polovině 80. let obhájil v nově budovaném Ústavu zdravotnických stu-

dií ústecké Univerzity Jana Evangelisty Purkyně docentkou práci „Vliv znečištění ovzduší na stav zdraví a nemocnost dětí v Severočeském kraji“.

Doc. MUDr. Tichý výrazně přispěl k rozvoji zdravotnictví ústeckého kraje. Stal se vedoucím odboru zdravotnictví Krajského národního výboru v Ústí n. L. a zasloužil se o výstavbu nové krajské nemocnice a rozvoj disciplín preventivní medicíny, např. aplikované imunologie v samostatném oddělení KHS, prvním v ČSR. Účinně podporoval a argumentačně využíval šetření zdravotního stavu populace Severočeského kraje postižovaného vysokým stupněm znečištění ovzduší.

Doc. MUDr. Lubomír Tichý byl pilným vysokoškolským učitelem. Na Ústavu zdravotnických studií Univerzity Jana Evangelisty Purkyně začal přednášet koncem osmdesátých let a přednášel také na ústavech pro doškolování lékařů v Praze, Brně i v Bratislavě.

S MUDr. Františkem Švecem napsal a vydal román Epidemie (AOS Publishing, 2001), kde je poutavě vykreslen průběh největší epidemie infekční hepatitidy A v historii ČR (1979) i mimořádné vypětí lékařů a všech zdravotníků při objasňování zdroje nákazy a její likvidaci. Doc. Tichý zemřel 1. března 2006 (26).

Slovo závěrem

Náš výčet osobností má do jisté míry subjektivní povahu a není uzavřenou kapitolou historie hygieny, neboť i mnoho dalších vynikajících odborníků se zasloužilo o pokroky oboru. Patří mezi ně i další vědci, kteří zvýšili znalosti o účincích škodlivin v prostředí nebo o vlivech protektivních faktorů, vypracovali metody sledování a hodnocení zdravotních rizik, odborníci, kteří formulovali hygienické normativy a právníci, kteří jim dali legislativní podobu. Patřilo by se připomenout víc okresních či krajských hygieniků. Mnozí pečovali o zdraví svěšené populace v míře větší, než vyžadovaly strohé předpisy. Za všemi významnými osobnostmi je třeba vidět i desítky dalších hygieniků a hygieniček, pilných laborantů a laborantek či asistentů a asistentek hygienické služby. Limity časopisu neumožnily zmínit se o nich. Nemohli jsme uvést ostatní zajímavé stránky pestrého života řady osobností. Jak bývá obvyklé u vynikajících lidí, mnozí se úspěšně věnovali nejen odborné práci, ale vynikali v hudbě či výtvarném umění nebo prožili téměř románově dramatické události související s válkami či politickými zvraty. Se zaujetím a nevšedním zájmem jsme poznávali práci svých předchůdců a doufáme, že i čtenáři najdou v našem článku užitečné poučení.

Poděkování

Autoři děkují za pomoc s obstaráváním podkladů prof. Fialovi z LF UK v Hradci Králové, prof. Tučkově z 1. LF UK v Praze, dr. Ševčíkovi, dr. Volfovi z FN Ostrava, Mgr. Elnerovi z Ústavu dějin UK v Praze a dr. Fliegelové z Ústavu dějin lékařství a cizích jazyků 1. LF UK.

LITERATURA

- Bencko V. Prof. MUDr. Gustav Kabrhel a pražská hygienická škola. In: 1898-1998. Ústav hygieny a epidemiologie 1. lékařské fakulty UK v Praze. 1.LF UK v Praze. Praha: 1998.
- Pelc H. K sedmdesátinám profesora MUDr. Františka Procházky. Čas Lék Čes.1934;73(11):307-11.
- Kříž J, Beranová R. Historie Státního zdravotního ústavu. Acta Hyg Epidemiol Microbiol. 2005;Příloha:6-167.
- Bencko V. Profesor MUDr. Josef Čančík. In: 1898-1998. Ústav hygieny a epidemiologie 1. lékařské fakulty UK v Praze. 1.LF UK v Praze. Praha: 1998.
- Bencko V. Profesor MUDr. Miloš Kredba, DrSc. In: 1898-1998. Ústav hygieny a epidemiologie 1. lékařské fakulty UK v Praze. 1.LF UK v Praze. Praha: 1998.
- Kotulán J. Profesor MUDr. Josef Roček, významná osobnost české hygieny. Hygiena. 2016;61(3):124-30.
- Havlíček J. Inventurní studie a zpracování pozůstatostí J. Kabelíka, J. Nešvery, F. Polívky, M. Remeše. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci; 2011.
- Folprechtová A. Profesor MUDr. Jan Kabelík, DrSc. - osobnost preventivního lékařství. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci. Společenské vědy č. 286. Olomouc: Vlastivědné muzeum v Olomouci; 2003. s. 3-9.
- Dvořák V. Profesor MUDr. Josef Liškutín zemřel. Česk Hyg.1957;2(4):265-8.
- Osobnosti hygienické služby v Severomoravském kraji [Internet]. Ostrava: KHS Moravskoslezského kraje se sídlem v Ostravě; [cit. 2018-05-28]. Dostupné z: <http://docplayer.cz/21330475-Osobnosti-hygienicke-sluzby-v-moravskoslezskem-kraji.html>.
- Kříž J. 100 let od narození prvního hlavního hygienika. Hygiena. 2014;59(1):40.
- Zusková D. Šedesátiny prof. MUDr. Viléma Škovráčka. Česk Hyg. 1974;19(1):1.
- Bencko V. Zamyšlení ke stému jubileu narození profesora MUDr. Karla Symona. Hygiena. 2016;61(3):131-3.
- Bencko V. Profesor MUDr. Pavol Macúch. In: 1898-1998. Ústav hygieny a epidemiologie 1. lékařské fakulty UK v Praze. 1. LF UK v Praze. Praha: 1998.
- Fiala Z, Šmejkalová J. Ústav hygieny a preventivního lékařství. Scan (Hradec Král.). 2014;24(1):7-9.
- Fiala Z, Šmejkalová J. Zemřel prof. MUDr. Miloslav Tušl, CSc. Hygiena. 2014;59(1):46.
- Švorcová Š. K šedesátinám prof. MUDr. Miloslava Tušla CSc. Česk Hyg. 1982;27(3):191-2.
- Symon K, Petr B, Burian V, Čuta J. MUDr. Mojmír Hrubý padesátníkem. Česk Hyg. 1971;(16):347-8.
- Folprechtová A. Pocta profesoru Zdeňku Krejčímu. Hygiena. 2003;48(2):122-3.
- Hlúbík P, Dohnal F. Vzpomínka na plk. v. v. prof. MUDr. Oldřicha Vincenta, CSc. Vojen Zdrav Listy. 2001;70(4):174-5.
- Kříž J. Odešel prof. MUDr. Jiří Havránek, CSc. Hygiena. 2003;(48)2:119-20.
- Veis J, Hábová M, Čech P a kol, editoři. Quod bonum, felix, faustum, fortunatumque sit. Necht' je to k dobru, štěstí, blahu a zdaru. 3. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Praha: Univerzita Karlova; 2013.
- Vlček J. K jubileu MUDr. Jana Stránského. Hygiena. 2009;54(1):36.
- Ševčík J. Téměř osmdesátník - doktor věd Stanislav Hrubý. Hygiena. 2009;54(4):121.
- Ševčík J. Zemřel MUDr. František Kotěšovec. Hygiena. 2018;63(1):30.
- Hlína J. K padesátinám MUDr. L. Tichého. Česk Hyg. 1982;(27)4:252-3.

Došlo do redakce: 29. 5. 2018
Přijato k tisku: 31. 7. 2018

Doc. MUDr. Jaroslav Kříž
Choceradská 2745
141 00 Praha 4
E-mail: jarkriz@volny.cz